

§ 49. СУСПІЛЬНА АТМОСФЕРА

Об'єднайтеся в групи.

1. Завданням першої групи є: на основі джерел скласти розповідь про суспільну атмосферу ентузіазму і підтримки політичних режимів.
 2. Завданням другої групи є: на основі джерел скласти розповідь про атмосферу страху, що панувала в суспільстві.
- Порівняйте і обговоріть результати роботи груп у класі.

295 Свідчення учасника подій

Поштова листівка 1934 р. (лицьовий та зворотний боки).

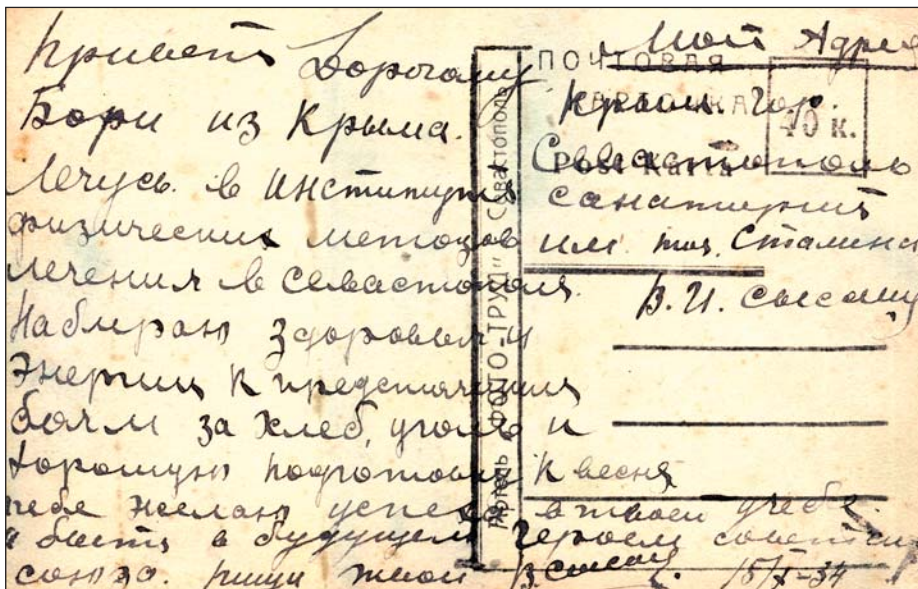
Привет дорогому Бори из Крыма. Лечусь в институте физических методов лечения в Севастополе. Набираю здоровья и энергии к предстоящим боям за хлеб, уголь и хорошую подготовку к весне. Тебе желаю успеха в твоей учебе и быть в будущем Героем советского союза. Пиши, твой (подпись).

Мой адрес: Крым, гор. Севастополь, санаторий им. тов. Сталина.

В.И.Сысоев

З особистого архіву Сисоєвої С.Б.

Відтворення тексту листівки зі збереженням правопису оригіналу.

296 Погляд сучасника

Радянський письменник про дитячі враження від 1930-х рр.

Потрапити на демонстрацію було радістю. Ми йшли, співали, вигукували гасла, ми проклинали підступи лорда Керзона і славили Стаханова, Бусигіна, Марію Демченко, ми знали

імена перших ударників перших п'ятирічок краще, ніж імена кіноартистів, поетів, співаків.

Біля воріт нашого будинку зупинився перший радянський автомобіль «НАМИ». Довкола нього зібралася юрба. Водія качали. Автомобіль виглядав хирлявим, порівняно з «фордом», зате він був радянський!

Гранин Д. Ленинградский каталог. – Л., 1986. – С. 90.

297

Погляд очевидця

Із спогадів Леона Фейхтвангера про поїздку друзів у Москву 1937 р.

Згода і впевненість. Усвідомлення того, що держава не відриває у переважної більшості споживчі блага на користь незначної меншості, а, навпаки, дієво допомагає найрозумнішими методами всьому суспільству, це усвідомлення, підкріплене двадцятилітнім досвідом, ввійшло в плоть і кров усього населення і викликало таку довіру до керівництва, якої я досі ще не спостерігав. У той час, як на заході суспільство, навчене сумним досвідом, має до запевнень і обіцянок своїх урядів недовіру – недовіра настільки міцна, що іноді вважають, що певний факт повинен здійснитися саме тому, що уряд затверджує зворотне, – у Радянському Союзі твердо вірять, що обіцянки влади будуть виконані чітко і в призначений термін.

Цит. за: История Отечества в документах. 1917–1993. – Москва, 1994. – С. 133.

298

Погляд очевидця

Про ставлення радянської молоді до труднощів

Незважаючи на матеріальну скруту, як, наприклад нестача продовольства, надто гостра в ті часи, ні я, ні молодь, що мене оточувала, не відчували ніяких антирадянських почуттів. Ми просто знаходили виправдання всім труднощам у тій героїчній напрузі, якої вимагало будівництво нового світу... Атмосфера безстрашної боротьби за загальну справу – пуск заводу – захоплювала нашу уяву, пробуджувала в нас ентузіазм і як би ставила нас на передову, де про труднощі забували чи не звертали на них уваги.

Цит за: Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм... – С. 49.

299

Погляд дослідника

Ентузіазм мас – це те, що відзначали всі зарубіжні гості Країни Рад і що їх вражало. Ентузіазм політичний, трудовий, культурний – у значенні безоглядної публічної підтримки га-

сел партії. Під керівництвом Сталіна партія зуміла, – використовуючи потужні механізми пропаганди і роботу багатомільйонного, добре організованого активу, – створити атмосферу віри в майбутнє, у свій образ соціалізму, захоплення грандіозними планами та героїчними звершеннями й показовими подвигами (Чкалов, челюскінці, стахановці, рекордний переліт на американський континент, Паша Ангеліна, Поліна Осипенко), що йшли один за одним по наростаючій (теж талановита режисура!) і задавали тонус життю, створювали радісну напругу, постійне чекання нових чудес, уявлення про безмежні можливості «радянської людини»; вкупі з умілим розпалюванням ненависті й презирства до світу зла.

Дзюба І. Пастка... – С. 61.

300

Полотно радянського художника «Все вище і вище!» 1930-х рр.

301a Погляд дослідника

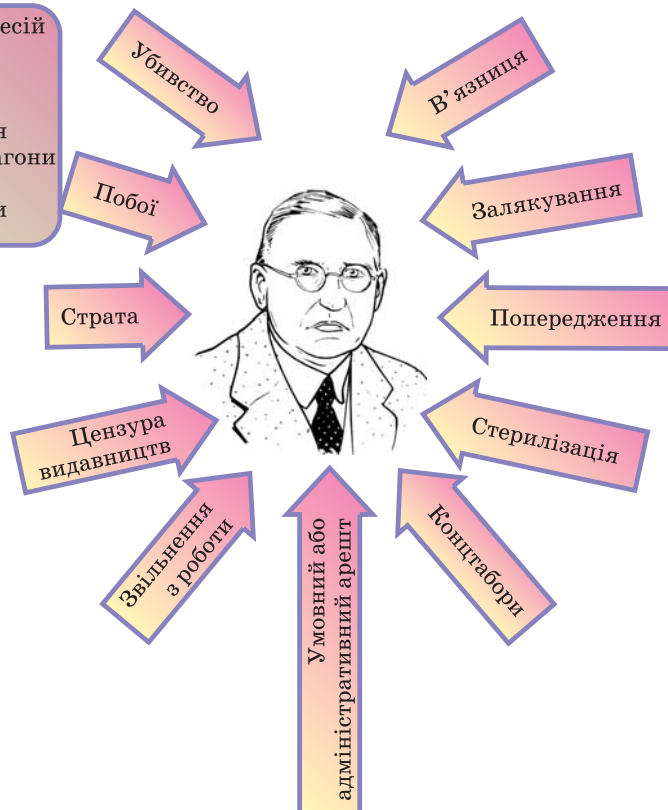
Іноземні спостерігачі, які побували в Німеччині до 1939 р., дивувалися тому, що німці зовсім не усвідомлювали себе «жертвою залякування й утисків з боку безсовісної і жорстокої диктатури». Навпаки, вони з щирим ентузіазмом підтримували її. Переважна більшість населення нічого не мала проти того, що її позбавили особистої волі, знищили безліч культурних цінностей, запропонувавши натомість «безглузде варварство», що життя і роботу піддали такій регламентації, якої не знали німці, котрих за багато поколінь привчили до строгого порядку. Більше того, багато іноземців поверталися з Німеччини з упевненістю: у країні відбуваються позитивні зрушення.

Якщо ці люди не ставали прихильниками нацизму, то, в усякому разі, ставилися толерантно до «нової Німеччини». Чому ж?

Долуцкій І.І., Журавлева В.І. Всемирная история XX века. – С. 375.

3016 Погляд дослідника**Форми репресій у нацистській Німеччині****Апарати репресій**

- Гестапо
- СС-СД
- Інша поліція
- Штурмові загони
- НСДАП
- Інформатори

Обсяг репресованих

- 1942 – 30.000 офіцерів Гестапо
- 1939 – 50.000 офіцерів служби безпеки
- До липня 1933 – понад 26.000 політичних в'язнів
- 1933–45 – 800000 затриманих для опору
- 1933–39 – суди приговорили 225 000 людей до 600.000 років ув'язнення за політичні образи
- Квітень 1939 – Гестапо вимагало, щоб 162734 людини охороняли ув'язнення
- 1933–45 – 32000 легальних страт
- 1933 – передові ряди концтаборів розвинулись у безкраю імперію з робітничими та винищувальними таборами

302 Погляд очевидця**Зі спогадів учителя Попеля М.В.**

На свою голову, засумнівався у непогрішності органів ніжинський учитель Попель Микола Васильович. Навідавшись за місцем народження до райцентру Ситківців Вінницької області, сказав начальникові райвідділу НКВД Савченку: «Даремно мого брата Володю засудили на 10 років. Адже він теж учитель, лейтенант запасу». Начальник вирішив йому ті недоречні сумніви з голови вибити. Запроторив до тюрми й знущався два тижні. Опинившись на волі, пригнічений своєю безмежною беззахисністю перед непередбачуваними сюрпризами долі, вчитель написав у ЦК: «Наді мною знущалися морально і фізично. Я втратив спокій і впевненість у завтрашньому дні. Мені се здається, що будь-якої миті я можу бути заарештованим всупереч усім правам, дарованих мені Сталінською Конституцією, за примхою того чи іншого представника влади, без оглядки на те, що я ніколи ні словом, ні ділом, ні помислом не грішив проти мого народу».

Цит. за: Шкварчук Б. На казарменому становищі. – С. 156.

303 Погляд учасника подій

Витяг з листа М. Грушевського до Й. Сталіна

Слідчий відкинув мої свідчення; він не дозволив мені їх записати, вирвав папір з рук, рвав папери, якщо я писав не те, що він хотів. Вживаючи різкі вислови та інші засоби психічного впливу, він наполягав, щоб я покався в усьому, у чому мене, мовляв, викривають свідчення інших залучених – їх ціла купа і вони одногосно вказують на мене, як на керівника. Якщо я підтверджу їх і щиросердне кається, це полегшить долю всіх залучених і мою, у протилежному випадку будуть заарештовані усі близькі мені особи, будуть здійснені десятки повальних обшуків, розорені десятки квартир, зірвані підлоги і стіни, близькі мені особи будуть вислані до концентраційних таборів, де їх розстріляють...

ДА СБУ. – С. № 11130. – Арк. 102–103.

Цит. за: Шаповал Ю. Московський період і смерть М. Грушевського (1931–1934): невідомі документи і факти // Кіровоградщина на зламі тисячоліть. Стан, проблеми, перспективи. Всеукраїнська науково-практична конференція. – Кіровоград, 1999. – С. 205.

304 Погляд очевидця

З листа Сокман С.А. до Радянського керівництва

Товаришу Сталіну Йосифу Віссаріоновичу, товаришу Молотову В'ячеславу Михайловичу, товаришу Калініну Михайлові Івановичу.

Тільки налагодивши транспорт, можна було переходити до такого жорсткого заходу, як звільнення за прогул кожного, хто спізнився на 20 хвилин. Після постанови відразу ж розпочалася боротьба самих робітників із прогульниками.

Усіх, хто ніколи ще не спізнився, опанувала паніка... страх – «спізнитися»... Виходять за годину, за дві раніше, штурмують трамваї, скупчуються на підніжках, падають... без ніг, без рук, без голови – усе одно... Одна думка – «не спізнитися»...

Яка може бути продуктивність працівника після такого «авралу»... Працездатність у перші години роботи (у нормальний час найефективніші) зараз, безумовно, значно знижена. Хіба паніка, страх може стати стимулом до зміцнення трудової дисципліни?

28/1.39 р.

Сокман Сара Самуїлівна

РДАСП. – Цит. за: <http://svoboda.org/programs/hd/>**305** Газетне повідомлення

Із вражень американки, що повернулася з Радянського Союзу, Нью-Йорк, 29 квітня

Із Москви приїхала пані Мемі Уоррен, дружина інженера, який перебував на службі у більшовиків.

Від свого імені та дружин інших працюючих у СРСР американських інженерів пані Уоррен рекомендує не їздити до радянської Росії...

Українська тяжка моральна атмосфера, в якій доводиться жити. Оточуюча пригніченість, постійне відчуття страху заражають. Американцям, здавалося б, червоний терор не загрожує, але і їм передається загальний психологічний стан населення.

Последние новости. – Париж, 30 апреля 1931 г.

306

Радянський плакат «Ежовые рукавицы»

http://www.gendercide.org/case_stalin.html**307** Погляд дослідника

Молох ДПУ-НКВС уже не задовольнявся «класово ворожими елементами», і тоді Сталін пустив у хід геніальний термін «ворог народу», позбавлений соціальної прив'язки: «ворогом народу» міг стати хто завгодно, а саме застосування цього означення до когось уже означало непотрібність будь-яких доказів – пізно! Саме він «плавно» перевів диктатуру (партії > вождів > свою особисту) в терор. Терор не як акцію (цього вистачало і за Леніна – Троцького), а як спосіб керування державою, як стан суспільства.

Дзюба І. Пастка... – С. 59.

308

Погляд дослідника

Інформаційну функцію здійснював НКВС окремо від каральної, хоча обидві вони часом перепліталися, коли НКВС вирішував заарештувати когось за дуже обурливі антирадянські висловлення. Однак НКВС був не єдиною державною установою, яка займалася виявленням народних настроїв. І партія, і комсомол, і політичне керівництво армії регулярно подавали рапорти про настрої серед своїх кадрів; від них же організація вимагала застосовувати дисциплінарні заходи стосовно окремих своїх членів, що виявляють надто помітне невдоволення. Навіть такі установи, як бюро перепису населення і місцеві виборчі комісії, були залучені до справи виявлення настроїв громадськості.

Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм... – С. 202.

309

Погляди сучасників

Про страх у суспільстві

Еміль Людвіг запитав Сталіна: «Мені здається, що значна частина населення Радянського Союзу відчуває почуття страху перед радянською владою і що на цьому почутті страху у певній мірі ґрунтується стійкість Радянської влади».

«80 % усіх обстежених, – говорив проф. Бородін, герой п'єси А. Афіногорова «Страх», – живуть під вічним страхом окрику чи втрати соціальної опори. Молочниця боїться конфіскації корови, селяни – насильницької колективізації, радянський працівник – безупинних чисток, партійний працівник боїться обвинувачень в ухилі, технічний працівник – обвинувачення в шкідництві. Ми живемо в епоху великого страху».

Цит. за: Геллер М., Некрич А. Утопия у власти. – С. 25.

3. Напишіть на основі джерел та обговорення в класі коротку характеристику моральної атмосфери суспільств Радянського Союзу та нацистської Німеччини.

Порівняйте висновки та подискутуйте:

– про загальну атмосферу;

– про міру довіри до історичних джерел, як їх треба використовувати при творенні картини історичного минулого;

– про те, що «и лишь историку дана возможность врать документально» (Ігор Губерман).

4. Розгляньте наступну схему, що показує чинники суспільного впливу на людину в нацистській Німеччині. Чи можна її застосувати до радянського суспільства? Чому саме людина стає об'єктом такого масованого впливу? Прокоментуйте.

